ਭਾਗ–6

ਪਿਛਲੇ ਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ, ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ, 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮੁ' ਯਾ 'ਮਜ਼ਹਬ', ਕਈ ਰੰਗਾਂ, ਰੇਖਾਂ, ਭੇਖਾਂ, ਪੱਖਾਂ ਵਿਚ, ਪ੍ਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਵਿਰਤ ਹੈ।

ਇਹ ਇਕੋ–ਇਕ ਆਤਮਿਕ ਧਰਮੁ —

ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
ਨਾਲ ਹੋਵੰਦਾ ਹੈ।
ਲੈਹ ਨ ਸਕੰਦਾ ਹੈ।
ਸ੍ਵੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਹੈ।
ਹੁਕਮੁ ਰੂਪ ਹੈ।
ਸ਼ਬਦੁ ਰੂਪ ਹੈ।
ਨਾਮੁ ਰੂਪ ਹੈ।
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪ ਹੈ।
ਪ੍ਰੀਤ ਡੋਰੀ ਹੈ।
ਪ੍ਰੇਮ ਸਵੈਪਨਾ ਹੈ।
ਪਿਆਰ–ਫਿੰਡੋਲਾ ਹੈ।
ਪ੍ਰੀਤ ਖਿੱਚ ਹੈ।
ਖਿੱਚ ਦਾ ਤੁਣਕਾ ਹੈ।
ਸਿਖਿਆ ਸਿਖਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।
ਪੜ੍ਹਿਆ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਲਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।
ਸਮਝਿਆ ਸਮਝਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ।
ਦਿਮਾਗੀ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਵਲਵਲਿਆਂ ਦਾ ਜੋਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਤੋਂ ਉਪਰ ਹੈ।

ਮਨ ਦੀ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ।

ਦਿਮਾਗੀ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ (phylosolhy) ਦੀ ਪਕੜ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹੈ।

ਬਾਹਰੋਂ ਠੋਸਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਧਾਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਅਪਨਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਤਿਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਸਰਬਗ ਧਰਮੁ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵ ਧਰਮੁ ਹੈ।

ਏਸ ਗੁਪਤ, ਇਲਾਹੀ, ਵਿਸ਼ਵ 'ਧਰਮੁ' ਦੁਆਰਾ, 'ਮਨੁਖ' ਦੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ, ਸਾਰੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣ, ਜਿਹਾ ਕਿ ਨਿਰਮਤਾ, ਪ੍ਰੀਤ, ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ, ਪਿਰਮ-ਰਸ, ਚਾਉ, ਦਇਆ, ਖਿਮਾ, ਸੰਤੋਖ, ਪਰਉਪਕਾਰ, ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸੁਖ, ਅੰਨਦ, ਮੈਤ੍ਰੀ-ਭਾਵ, ਸ਼ਬਦੁ, ਨਾਮ ਸਹਜ-ਸੁਭਾਇ, ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਜੀਵ 'ਵਡ-ਭਾਗਾ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਬਾਹਰਮੁਖੀ 'ਧਰਮੁ', ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਰੰਗਾਂ-ਰੂਪਾਂ, ਭੇਖਾਂ, ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ, ਜੋ—

ਗੁਰੂਆਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ, ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਨੇ,

ਬਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਸਹੀ ਜੀਵਨ-ਸੇਧ ਦੇਣ ਲਈ ਚਲਾਏ ਹਨ।

ਇਹ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਧਰਮ—

ਪੜ੍ਹਿਆ ਪੜ੍ਹਾਇਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਮਝਿਆ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸਿਖਿਆ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਧਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਪਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਹਰੋਂ ਠੋਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਿਆਗਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਬਦਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਦਿਮਾਗੀ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
ਮਾਨਸਿਕ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਤਾਈਂ ਸੀਮਤ ਹੈ।
ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਤਾਈਂ ਸੀਮਤ ਹੈ।
ਦਿਮਾਗੀ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।
ਹਉਮੈ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਹੈ।
ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
ਕਰਮ ਕ੍ਰਿਆ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।
ਰਸਮਾਂ-ਰਿਵਾਜਾਂ ਜਕੜ ਵਿਚ ਹੈ।
ਰੀਤਾਂ ਰਿਵਾਇਤਾਂ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।
ਮਰਿਆਦਾ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਹੈ।
ਦੇਖਾ ਦੇਖੀ ਕਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਰੀਸੋ ਰੀਸੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
ਭੇਖਾਂ ਦੀ ਮਜਬੂਰੀ ਹੈ, ਆਦਿ।

ਏਸ ਬਾਹਰਮੁਖੀ 'ਧਰਮ' ਨੂੰ, ਦਿਆਨਤਦਾਰੀ ਅਤੇ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨਾ ਸਹਿਤ ਕਮਾਇਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰ ਦੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦੁਆਰਾ, ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਿਆਸੂ ਆਤਮਿਕ-ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ 'ਨਿਜੀ-ਧਰਮੁ' ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਸਾਰੇ 'ਅਉਗੁਣ' — ਜਿਹਾ ਕਿ ਹਉਮੈ, ਭਰਮ, ਹਨੇਰ, ਮੈਲ, ਦੂਜਾ-ਭਾਵ, ਈਰਖਾ, ਸਾੜਾ, ਪਾਪ, ਨਿੰਦਿਆ, ਚੁਗਲੀ, ਧੋਖਾ, ਫ਼ਰੇਬ, ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਘਿਰਨਾ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਆਦਿ ਦਾ 'ਧਰਮ' ਨਾਲ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਅਤੇ 'ਧਰਮ' ਦੇ ਮੁਤਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਐਨ ਉਲਟ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ 'ਹਨੇਰਾ' ਅਤੇ 'ਚਾਨਣ' ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ।

"ਪ੍ਰਾਨੀ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਪਗ ਲਾਗੋ ॥

ਸੋਵਤ ਕਹਾ ਮੋਹ ਨਿੰਦ੍ ਮੈ ਕਬਹੂੰ ਸੁਚਿਤ ਹ੍ਵੈ ਜਾਗੋ ॥
ਔਰਨ ਕਹਾ ਉਪਦੇਸਤ ਹੈ ਪਸੁ ਤੋਹਿ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨ ਲਾਗੋ ॥
ਸਿੰਚਤ ਕਹਾ ਪਰੈ ਬਿਖਿਆਨ ਕਹਿ ਕਬਹੁ ਬਿਖੈ ਰਸ ਤਿਆਗੋ ॥"

(ਰਾਮਕਲੀ ਪਾ: 10)

"ਨਰ ਅਚੇਤ ਪਾਪ ਤੇ ਡਰ ਰੇ ॥" (ਪੰਨਾ-220)

"ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਨਿ ਕਛੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਉਪਜਿਓ ਪਸੁ ਜਿਉ ਉਦਰੁ ਭਰਉ॥"

(ਪੰਨਾ-685)

"ਬਿਰਥਾ ਕਹਉ ਕਉਨ ਸਿਉ ਮਨ ਕੀ ॥
ਲੋਭਿ ਗ੍ਰਸਿਓ ਦਸ ਹੂ ਦਿਸ ਧਾਵਤ ਆਸਾ ਲਾਗਿਓ ਧਨ ਕੀ ॥"

(ਪੰਨਾ-411)

"ਮਾਈ ਮਨੁ ਮੇਰੋ ਬਸਿ ਨਾਹਿ ॥
ਲੋਭਿ ਬਾਸੁਰ ਬਿਖਿਅਨ ਕਉ ਧਾਵਤ ਕਿਹਿ ਬਿਧਿ ਰੋਕਉ ਤਾਹਿ ॥"

(ਪੰਨਾ-632)

"ਯਹ ਮਨੁ ਨੈਕ ਨ ਕਹਿਓ ਕਰੈ ॥
ਸੀਖ ਸਿਖਾਇ ਰਹਿਓ ਅਪਨੀ ਸੀ ਦੁਰਮਤਿ ਤੇ ਨ ਟਰੈ ॥
ਮਦਿ ਮਾਇਆ ਕੈ ਭਓ ਬਾਵਰੋ ਹਰਿ ਜਸ ਨਹਿ ਉਚਰੈ ॥
ਕਰਿ ਪਰਪੰਚ ਜਗਤ ਕਓ ਡਹਕੈ ਅਪਨੋ ਉਦਰੁ ਭਰੈ ।"

(ਪੰਨਾ-536)

"ਨਾਨਕ ਵਿਣੁ ਨਾਵੈ ਆਲੋੈਦਿਆ ਜਿਤੀ ਹੋਰ ਖਿਆਲੁ ॥"

(ਪੰਨਾ-1097)

ਪਰਮਾਤਮਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਓਣ ਵਾਲਾ, ਸਭ ਤੋਂ ਵਡਾ ਅਉਗਣ, 'ਹਉਮੈ' ਹੀ ਹੈ।

ਹਉਮੈ-ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਦੀ ਹੈ।

ਹਉਮੈ-ਦੀਰਘ ਰੋਗ ਹੈ-ਜੋ ਸਾਰੇ ਮਾਇਕੀ ਅਉਗਣਾਂ, ਦੁਖਾਂ, ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ 'ਮੂਲ' ਹੈ।

ਜਿਥੇ–ਹਉਮੈ ਦੇ ਭਰਮ–ਭੁਲਾਵੇ ਦਾ ਹਨੇਰ ਹੈ, ਉਥੇ ਧਰਮ ਦਾ ਚਾਨਣ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

"ਹਉਮੈ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਵਿਰੋਧੁ ਹੈ ਦੁਇ ਨ ਵਸਹਿ ਇਕ ਠਾਇ ॥"

(ਪੰਨਾ–560)

ਭਗਤ ਤੁਲਸੀ–ਦਾਸ ਨੇ ਭੀ ਠੀਕ ਲਿਖਿਆ–

"ਦਇਆ ਧਰਮ ਕਾ ਮੂਲ ਹੈ,
ਪਾਪ ਮੂਲ 'ਅਭਿਮਾਨ'।"

ਇਸ ਲਈ 'ਹਉਮੈ' ਅਤੇ 'ਧਰਮੁ', ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੁਤਜ਼ਾਦ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ।

'ਹਉਮੈ' ਦਾ ਮੇਲ ਸਿਰਫ਼ 'ਅਧਰਮ' ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, 'ਧਰਮ' ਲਾਲ ਨਹੀਂ। 'ਧਰਮ' ਦਾ ਮੇਲ–ਸਿਰਫ਼ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਜੋ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ 'ਧਾਰਮਿਕ' ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਬਲਕਿ 'ਅਧਰਮ' ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਉਂ ਤੇ ਜੋ 'ਮਜ਼ਹਬੀ ਤੁਅੱਸਬ' ਦੀ ਆੜ ਵਿਚ, ਵੈਰ–ਵਿੱਰਘ, ਲੜਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ ਸਭ 'ਅਧਰਮ' ਹਨ।

ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਨ ਹੋਵਈ ਤਾ ਮਨੁ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ ॥
ਹਉਮੈ ਵਡਾ ਗੁਬਾਰੁ ਹੈ ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਬੁਝਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਇ ॥
ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਵਈ ਹੁਕਮੁ ਨ ਬੁਝਿਆ ਜਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ–560)

ਹਉ ਵਿਚਿ ਸਚਿਆਰੁ ਕੂੜਿਆਰੁ ॥ ਹਉ ਵਿਚਿ ਪਾਪ ਪੁੰਨ ਵਿਚਾਰੁ ॥

(ਪੰਨਾ–466)

ਬ੍ਰਾਮਣਿ ਬਹੁ ਪਰਕਾਰਿ ਕਰਿ ਸਾਸਤ੍ਰਿ ਵੇਦ ਪੁਰਾਣਿ ਲੜਾਏ।

(ਵਾ:ਭਾ:ਗੁ: 1/19)

ਚਾਰਿ ਵਰਨ ਚਾਰਿ ਮਜਹਬਾਂ ਜਗਿ ਵਿਚਿ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਣੇ ।

ਖੁਦੀ ਬਖੀਲਿ ਤਕਬਰੀ ਖਿੰਚੋਤਾਨਿ ਕਰੇਨਿ ਧਿਙਾਣੇ ।

(ਵਾ: ਭਾ: ਗੁ: 1/21)

ਬਹੁ ਵਾਟੀ ਚਲੀਆ ਤਬ ਹੀ ਭਏ ਮੁਹੰਮਦਿ ਯਾਰਾ ।
ਕਉਮਿ ਬਹਤਰਿ ਸੰਗਿ ਕਰਿ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧੁ ਪਸਾਰਾ ।
ਕਾਫ਼ਰ ਮੁਲਹਦ ਇਰਮਨੀ ਰੂਮੀ ਜੰਗੀ ਦੁਸਮਣਿ ਦਾਰਾ ।
ਪਾਪੇ ਦਾ ਵਰਤਿਆ ਵਰਤਾਰਾ ॥ (ਵਾ:ਭਾ: ਗੁ: 1/20)

ਕਬੀਰਾ ਜਹਾ ਗਿਆਨੁ ਤਹ ਧਰਮੁ ਹੈ ਜਹਾ ਝੂਠੁ ਤਹ ਪਾਪੁ ॥
ਜਹਾ ਲੋਭੁ ਤਹ ਕਾਲੁ ਹੈ ਜਹਾ ਖਿਮਾ ਤਹ ਪਾਪੁ ॥
ਜਹਾ ਲੋਭੁ ਤਹ ਕਾਲੁ ਹੈ ਜਹਾ ਖਿਮਾ ਤਹ ਆਪਿ ॥ (ਪੰਨਾ–1372)

ਕਈਆਂ ਧਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਣੀਆਂ ਯਾ ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਗੂੜ੍ਹ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ :

ਕੁਰਾਨ–ਅਰਬੀ ਵਿਚ

ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ–ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ

ਬਾਈਲਾ (Bible) ਹੈਬਰੁ ਤੇ ਲੈਟਿਨ (latin) ਵਿਚ

ਪਰ ਫੇਰ ਵੀ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ, ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ, ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾਹਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਰਲ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਭੀ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਦਾ ਸਿਰਫ਼—

ਪਾਠ ਕਰਦੇ

ਗਾਇਨ ਕਰਦੇ

ਕਥਾ ਵਾਰਤਾ ਕਰਦੇ

ਅਨੇਕਾਂ ਲੇਖ ਅਤੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਲਿਖ ਕੇ

ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੱਖਰੀ ਯਾ ਭਾਵਕ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਮਤ

ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਅਤੇ ਸਹੂਲੀਅਤ ਲਈ, ਤੋੜ-ਮਰੋੜ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

ਪਰੰਤੂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਆਤਮਿਕ ਭਾਵਾਂ ਯਾ ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਗੁਰਬਾਣੀ-ਧੁਰੋਂ ਸੂਖਮ ਇਲਾਹੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚੋਂ ਉਤਰੀ ਹੈ—ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਡੂੰਘੇ, ਸੂਖਮ, ਅਨੁਪਵੀ, ਇਲਾਹੀ ਭੇਦ ਭਰਪੂਰ ਹਨ—ਜੋ 'ਅਨੁਪਵ' ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਜਾਣੇ ਅਤੇ ਬੁੱਝੇ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹਨ।

ਅਨਹਦ ਬਾਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਾਣੀ ਬਿਰਲੋ ਕੋ ਅਰਥਾਵੈ ॥

(ਪੰਨਾ-945)

ਇਹ ਬਾਣੀ ਜੋ ਜੀਅਹੁ ਜਾਣੈ ਤਿਸੁ ਅੰਤਰਿ ਰਵੈ ਹਰਿ ਨਾਮਾ ॥

(ਪੰਨਾ-797)

ਇਹ ਬਾਣੀ ਮਹਾ ਪੁਰਖ ਕੀ ਨਿਜ ਘਰ ਵਾਸਾ ਹੋਇ ॥

(ਪੰਨਾ-935)

ਇਹ ਇਲਾਹੀ ਬਾਣੀ, ਜਿਸ ਆਤਮਿਕ ਵੇਵਲੈਂਥ (wavelength) ਤੋਂ ਰਚੀ ਗਈ ਹੈ—ਉਸੇ ਵੇਵਲੈਂਥ ਤੇ, ਇਸ ਦੇ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਆਤਮਿਕ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਭੇਦਾਂ ਨੂੰ ਬੁਝਿਆ, ਸੀਝਿਆ, ਜਾਨਿਆ, ਪਹਿਚਾਨਿਆ, ਅਨੁਪਵ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪੀ—ਸਬਦੁ, ਨਾਮੁ, ਪ੍ਰੀਤ, ਪ੍ਰੇਮ, ਰਸ, ਚਾਉ ਦਾ ਲਾਹਾ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਰ ਅਸੀਂ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਅਤੇ ਮਸਤ ਹੋਏ ਪਏ ਹਾਂ ਕਿ, ਇਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਦੀ ਬਾਬਤ ਸੁਣਨ, ਸਮਝਣ, ਜਾਣਨ, ਖੋਜਣ, ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੀ ਨਹੀਂ—ਉਦਮ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ!

ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ—

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹੁੰਦਿਆਂ

ਬੇਅੰਤ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹੁੰਦਿਆਂ
ਬੇਅੰਤ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ ਹੁੰਦਿਆਂ
ਅਣਗਿਣਤ ਪਾਠਾਂ ਦੀਆਂ ਲੜੀਆਂ ਹੁੰਦਿਆਂ
ਅਨੰਤ ਕਥਾ ਵਾਰਤਾ ਹੁੰਦਿਆਂ
ਬੇਅੰਤ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਹੁੰਦਿਆਂ
ਲਗਾਤਾਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹੁੰਦਿਆਂ
ਅਣਗਿਣਤ ਕਰਮ ਕਿਰਿਆ ਕਰਦਿਆਂ
ਬੇਅੰਤ ਧਾਰਮਿਕ ਸੈਮੀਨਾਰ (seminar) ਹੁੰਦਿਆਂ

ਅਸੀਂ ਅੱਜ, 'ਬਾਹਰਮੁਖੀ-ਧਰਮ' ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਦੇ ਅੰਧ-ਗਬਾਰ ਜਾਂ ਅਗਨ-ਸ਼ੋਕ-ਸਾਗਰ ਵਿਚ, ਹੋਰਨਾਂ ਵਾਂਗ-ਪਰਵਿਰਤ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤਾਨ ਹਾਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦਰਸਾਈ ਗੁੱਝੀ, ਆਤਮਿਕ 'ਨਿਰਾਲੀ-ਖੇਲ' ਤੋਂ ਬੇਖ਼ਬਰ, ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ, ਅਨਜਾਣ, ਅਵੇਸਲੇ ਹੋਏ ਪਏ ਹਾਂ।

ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਨਿ ਕਛੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਉਪਜਿਓ ਪਸੁ ਜਿਉ ਉਦਰ ਭਰਉ ॥

(ਪੰਨਾ-685)

ਇਕਿ ਗਾਵਤ ਰਹੇ ਮਨਿ ਸਾਦੁ ਨ ਪਾਇ ॥
ਹਉਮੈ ਵਿਚ ਗਾਵਹਿ ਬਿਰਥਾ ਜਾਇ ॥
ਗਾਵਣ ਗਾਵਹਿ ਜਿਨ ਨਾਮ ਪਿਆਰੁ ॥ ਸਾਚੀ ਬਾਣੀ ਸਬਦ ਬੀਚਾਰੁ॥
ਗਾਵਤ ਰਹੈ ਜੇ ਸਤਿਗੁਰ ਭਾਵੈ॥
ਮਨੁ ਤਨੁ ਰਾਤਾ ਨਾਮੁ ਸੁਹਾਵੈ ॥1॥ ਰਹਾਉ ॥ (ਪੰਨਾ-158)
ਹਰਿ ਬਿਨੁ ਅਵਰ ਕ੍ਰਿਆ ਬਿਰਥੇ ॥
ਜਪ ਤਪ ਸੰਜਮ ਕਰਮ ਕਮਾਣੇ ਇਹਿ ਓਰੈ ਮੂਸੇ ॥............
ਚਤੁਰ ਬੇਦ ਮੁਖ ਬਚਨੀ ਉਚਰੈ ਆਗੈ ਮਹਲੁ ਨ ਪਾਈਐ ॥
ਬੂਝੈ ਨਾਹੀ ਏਕ ਸੁਧਾਖੁਰ ਓਹੁ ਸਗਲੀ ਝਾਖ ਝਖਾਈਐ ॥
ਨਾਨਕ ਕਹਤੋ ਇਹੁ ਬੀਚਾਰਾ ਜਿ ਕਮਾਵੈ ਸੁ ਪਾਰ ਗਰਾਮੀ ॥

ਗੁਰੁ ਸੇਵਹੁ ਅਰੁ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵਹੁ ਤਿਆਗਹੁ ਮਨਹੁ ਗੁਮਾਨੀ ॥

(ਪੰਨਾ-216)

ਆਤਸ਼ੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ (convex lens) ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਉਤੇ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਕਿਰਨਾਂ ਪੈ ਕੇ, ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਦੀ ਲੰਘਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਲੱਖਾਂ ਕਿਰਨਾਂ, ਇਕੱਠੀਆਂ ਅਤੇ ਇਕਾਗਰ (converged beam) ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦੀ ਤੀਖਣਤਾ (intensity of heat) ਇਤਨੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਕਿ ਉਹ ਕਾਗਜ਼ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਜਦ ਕਿ ਸਾਧਾਰਣ ਕਿਰਨਾਂ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਉਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਸਾਡੇ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਦੇ 'ਧਿਆਨ' ਜਾਂ 'ਸੁਰਤੀ' ਤੇ ਸਹੀ ਢੁਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸਾਡਾ ਧਿਆਨ ਇਕਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਦੀ ਕਾਮਯਾਬੀ ਵਿਚ 'ਧਿਆਨ' ਦੀ 'ਇਕਾਗਰਤਾ' ਅਤੇ 'ਤੀਬਰਤਾ' ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਲੋੜ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਲਫ਼ਜ਼ਾਂ ਵਿਚ, ਧਿਆਨ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀ ਸੌਰਦਾ ਬਲਕਿ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਸਾਂ, ਕਾਰਾਂ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਸਾਵਾਧਾਨਤਾ, ਇਕਾਗਰਤਾ ਜਾਂ ਧਿਆਨ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

The more our thoughts are concentrated and condensed the more our mind becomes powerful and dynamic, with which many psychic phenomena can be performed.

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਾਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਾਂਈ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵਨਾ ਸਹਿਤ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ —

1. ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨਾ
2. ਯਾਦ ਰਖਣਾ
3. ਮੁੜ-ਮੁੜ ਯਾਦ ਰਖਣਾ
4. ਲਗਾਤਾਰ ਯਾਦ ਰਖਣਾ,
5. ਇਕ ਛਿਨ ਲਈ ਭੀ ਨਾ ਵਿਸਰਨਾ

ਹੀ, ਤਾਂ ਸਿਮਰਨ ਹੈ।

ਸਾਵਾਧਾਨ ਹੋ ਕੇ ਇਕਾਗਰਚਿਤ ਨਾਲ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਸਫ਼ਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਲਾਹੀ ਅੰਤਰਮੁਖੀ 'ਧਰਮੁ' ਦੀ ਪ੍ਰਪਾਤੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਉਸਤੀਤ ਕਰਹੁ ਸੰਤ ਮੀਤ ॥
ਸਾਵਧਾਨ ਏਕਾਗਰ ਚੀਤ ॥ (ਪੰਨਾ-295)

ਏਕ ਚਿਤ ਜਿਹ ਇਕ ਛਿਨ ਧਿਆਇਓ ॥
ਕਾਲ ਫ਼ਾਸ ਕੇ ਬਿਚ ਨ ਆਇਓ ॥ (ਚੌਪਈ ਪਾ: 10)

ਧਿਆਇ ਧਿਆਇ ਭਗਤਹ ਸੁਖੁ ਪਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-284)

ਜਿਨ ਜਿਨ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਤਿਨ ਕੇ ਕਾਜ ਸਰੇ ।
(ਪੰਨਾ-136)

ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ ॥
ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ ॥ (ਪੰਨਾ-8)

ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਦੀ ਮਹਾਨਤਾ ਅਤੇ ਬਰਕਤਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ, ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹੰਸ, ਕੂੰਜ ਅਤੇ ਕੱਛੂ-ਕੁੰਮੇ ਦੀਆਂ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇਉਂ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਇਆ ਹੈ—

ਹੰਸਹੁ ਹੰਸ ਗਿਆਨ ਕਰਿ ਦੁਧੈ ਵਿਚਹੁ ਕਢੈ ਪਾਣੀ ।
ਕਛਹੁ ਕਛੁ ਧਿਆਨ ਧਰਿ ਲਹਰਿ ਵਿਆਪੈ ਘੁੰਮਣਵਾਣੀ ।
ਕੂਜਹੁ ਕੂੰਜੁ ਵਖਾਣੀਐ ਸਿਮਰਣੁ ਕਰਿ ਉਡੈ ਅਸਮਾਣੀ ।
ਗੁਰਪਰਚੈ ਗੁਰ ਜਾਣੀਐ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਸਿਮਰਣਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ।
(ਵਾ:ਭਾ:ਗੁ: 24/22)

ਊਡੇ ਊਡਿ ਆਵੈ ਸੈ ਕੋਸਾ ਤਿਸੁ ਪਾਛੈ ਬਚਰੇ ਛਰਿਆ ॥
ਤਿਨ ਕਵਣੁ ਖਲਾਵੈ ਕਵਣੁ ਚੁਗਾਵੈ ਮਨ ਮਹਿ ਸਿਮਰਨੁ ਕਰਿਆ ॥
(ਪੰਨਾ-10)

ਉਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਿਆਨ, ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਇਕਾਗਰ ਦੁਆਰਾ ਸਿਮਰਨ—'ਧਰਮ' ਦਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ। ਤਾਂ ਤੇ—

ਗਿਆਨ ਲਈ—ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਅਰਥ ਬੋਧ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ।

ਧਿਆਨ ਲਈ—ਸੁਰਤਿ ਜਾਂ ਚਿਤ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ

ਸਿਮਰਨ ਲਈ—ਸ਼ਰਧਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ

ਲੋੜੀਂਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸਹੀ ਜੁਗਤੀ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਆਤਮਿਕ ਤਰੱਕੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਸ ਸਹੀ ਜੁਗਤੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤ ਦੀ ਉਚੀ-ਸੁਚੀ ਆਤਮਿਤ ਅਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰਮੁਖਿ ਜਨਮੁ ਸੁਕਾਰਥਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜਿ ਸਮਝਿ ਸੁਣੇਹੀ ॥

(ਵਾ: ਭਾ: ਗੁ:)

ਮਨ ਸਮਝਾਵਨ ਕਾਰਨੇ ਕਛੂਅਕ ਪੜੀਐ ਗਿਆਨ ॥

(ਪੰਨਾ-340)

ਗੁਰਸਿਖੀ ਦਾ ਲਿਖਣਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੁਣਿ ਸਮਝੈ ਲਿਖੈ ॥

(ਵਾ:ਭਾ: ਗੁ: 28/5)

ਧੁਨਿ ਮਹਿ ਧਿਆਨੁ ਧਿਆਨ ਮਹਿ ਜਾਨਿਆ ਗੁਰਮੁਖਿ ਅਕਥ ਕਹਾਨੀ॥

(ਪੰਨਾ-879)

ਜਾਕੈ ਰਿਦੈ ਬਿਸ੍ਵਾਸ ਪ੍ਰਭ ਆਇਆ ॥
ਤਤ ਗਿਆਨੁ ਤਿਸੁ ਮਨ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-285)

ਬੀਸ ਬਿਸਵੇ ਗੁਰ ਕਾ ਮਨੁ ਮਾਨੈ ॥
ਸੋ ਸੇਵਕੁ ਪਰਮੇਸੁਰ ਕੀ ਗਤਿ ਜਾਨੈ ॥ (ਪੰਨਾ-287)

ਜਾਕੈ ਮਨਿ ਗੁਰ ਕਾ ਮਨੁ ਮਾਨੈ ॥
ਤਿਸ ਜਨ ਆਵੈ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭ ਚੀਤਿ ॥ (ਪੰਨਾ-283)

ਜਾਗਤ ਜੋਤਿ ਜਪੈ ਨਿਸਬਾਸੁਰ ਏਕ ਬਿਨਾ ਮਨ ਨੈਕ ਨ ਆਨੈ ॥

ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤੀਤ ਸਜੈ ਬ੍ਰਤ ਗੋਰ ਮੜੀ ਮਟ ਭੂਲ ਨ ਮਾਨੈ ॥

(33 ਸਵਈਏ ਪਾ: 10)

ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨੁਕਤੇ ਉਤੇ ਇਕਾਗਰ ਕਰਨ ਨੂੰ 'ਧਿਆਨ' ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਸਫ਼ਲ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਧਿਆਨ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ।

'ਧਿਆਨ' ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੋਈ ਕੰਮ ਸਹੀ, ਮੁਕੰਮਲ, ਪੂਰਨ, ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।

ਏਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਧਿਆਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ, ਧਾਰਮਿਕ ਪਾਠ-ਪੂਜਾ ਅਤੇ ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ ਭੀ—ਫੋਕੇ, ਰਸ-ਹੀਣ, ਭਾਵਨਾ-ਹੀਨ, ਲਾਭ-ਹੀਣ, ਮੁਰਦਾ-ਸਾਧਨ ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਿਖੇ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ, ਦਾ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਬੇਧਿਆਨੀ ਨਮਾਜ਼ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨਾ ਹੋਣਾ, ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ, ਕਿ ਧਿਆਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ, ਪਾਠ, ਸਿਮਰਨ, ਜਾਪ, ਆਦਿ ਸਭ ਨਿਸਫਲ ਹਨ।

ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜੋ ਪਾਠ, ਪੂਜਾ, ਕੀਰਤਨ, ਕਥਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸਭ ਬੇ-ਧਿਆਨੇ, ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ, ਰੀਸੋ-ਰੀਸੀ, ਬੱਧਾ-ਚੱਟੀ, ਲੋਕਾ-ਚਾਰੀ, ਦਿਖਾਵੇ-ਮਾਤ੍ਰ, ਸੁਆਰਥ, ਮਨ ਦੀ ਤਸੱਲੀ, ਜਾਂ ਮਾਇਆ ਲਈ ਹੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਤਨੇ—ਪਾਠ, ਪੂਜਾ, ਸਾਧਨਾ, ਕੀਰਤਨ, ਕਥਾ, ਕਰਮ-ਕਿਰਿਆ, ਰਹਿਤ-ਬਹਿਤ, ਜੋਗ, ਸਮਾਧੀਆਂ, ਚਾਲੀਸੇ ਸੈਮੀਨਾਰ (seminar) ਕਰਲ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ—

ਸਾਡੇ ਮਾਨਸਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ
ਕੋਈ ਤਰੱਕੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ, ਬਲਕਿ
ਅਸੀਂ ਰਸਾਤਲ ਵਲ ਰੁੜ੍ਹਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ।

ਸਾਡੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਦੀ—ਕਿਰਿਆ-ਕਰਮ, ਵਰਤ-ਵਰਤਾਰਾ, ਬੋਲ-ਚਾਲ, ਰਹਿਣੀ, ਕਰਨੀ—

ਸਾਡੇ 'ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ' ਦੀ

ਪ੍ਰਤੀਕ ਅਤੇ ਕਸਵੱਟੀ ਹੈ।

ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ 'ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ' ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਵਿਚ, ਸਾਡੇ 'ਧਰਮ' ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਧਾਰਮਿਕ ਕਿਰਿਆ ਕਰਮ ਫੋਕੇ, ਰਸ-ਹੀਣ, ਅਧੂਰੇ, ਮੁਰਦਾ-ਸਾਧਨ, ਨਿਸਫ਼ਲ ਹੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਹ ਕਰਣੀ ਤਹ ਪੂਰੀ ਮਤਿ ॥ ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਘਟੇ ਘਟਿ ॥

(ਪੰਨਾ-25)

ਜਹ ਕਰਣੀ ਪੜਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ਭੁਅੰਗਮ ਸਾਧੇ ॥
ਪਾਠ ਪੜਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ਨਿਵਲਿ ਭੁਅੰਗਮ ਸਾਧੇ ॥
ਪੰਚ ਜਨਾ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਛੁਟਕਿਓ ਅਧਿਕ ਅਹੰਬੁਧਿ ਬਾਧੇ ॥
ਪਿਆਰੇ ਇਨ ਬਿਧਿ ਮਿਲਣੁ ਨ ਜਾਈ ਮੈ ਕੀਏ ਕਰਮ ਅਨੇਕਾ ॥

(ਪੰਨਾ-641)

ਗਲੀ ਭਿਸਤਿ ਨ ਜਾਈਐ ਛੁਟੈ ਸਚੁ ਕਮਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-141)

ਰਹਤ ਅਵਰੁ ਕਛੁ ਅਵਰ ਕਮਾਵਤ ॥
ਮਨਿ ਨਹੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਮੁਖਹੁ ਗੰਢ ਲਾਵਤ ॥
ਜਾਨਨਹਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਪਰਬੀਨ ॥ ਬਾਹਰਿ ਭੇਖ ਨ ਕਾਹੂ ਭੀਨ ॥

(ਪੰਨਾ-269)

ਆਪਿ ਨ ਬੂਝੈ ਲੋਕ ਬੁਝਾਵੈ ॥ ਮਨ ਕਾ ਅੰਧਾ ਅੰਧੁ ਕਮਾਵੈ ॥
ਦਰੁ ਘਰੁ ਮਹਲੁ ਠਉਰੁ ਕੈਸੇ ਪਾਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-832)

ਕਰਣੀ ਬਾਝਹੁ ਤਰੈ ਨ ਕੋਇ ॥ ਸਚੋ ਸਚੁ ਵਖਾਣੈ ਕੋਇ ॥
ਨਾਨਕ ਅਗੈ ਪੁਛ ਨ ਹੋਇ ॥ (ਪੰਨਾ-952)

ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ 'ਤਾੜਨਾਂ' ਅਤੇ 'ਝਿੜਕਾਂ' ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਬੇ-ਧਿਆਨੇ ਅਤੇ ਫੋਕੇ ਪਾਠ-ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਢੀਠ ਹੋਕੇ ਪਰਵਿਰਤ ਹਾਂ।

'ਧਰਮ' 'ਜੀਵ' ਨੂੰ—

1. ਪਸ਼ੂਆਂ ਤੋਂ ਇਨਸਾਨ

2. ਇਨਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਦੇਵਤੇ, ਅਤੇ

3. ਦੇਵਤਿਆਂ ਤੋਂ 'ਹਰਿ ਜਨ'

ਬਨਾਉਣ ਲਈ ਰਚੇ ਗਏ ਸਨ।

ਧਰਮ ਦੇ ਦੋ ਪੱਖ ਹਨ—

1. ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਧਰਮ (outer religion)

ਜੋ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਕਰਤੱਬ ਹੈ।

2. ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਆਤਮਿਕ ਧਰਮੁ (spiritualism)

ਜੋ ਅੰਤਰਮੁਖੀ, ਗ਼ੈਬੀ-ਆਤਮਿਕ 'ਖੇਲ' ਹੈ।

ਪਰ, ਸੀਮਤ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਅਤੇ ਬੇਸਮਝੀ ਕਾਰਨ, 'ਧਰਮ' ਦੇ ਬਾਬਤ ਅਤਿਅੰਤ ਭੁਲੇਖੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ 'ਧਰਮਾਂ' ਦੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਤੇ ਸਹੀ ਧਾਰਮਿਕ ਸੇਧ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਗਏ ਹਨ।

ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਧਰਮ ਨੂੰ 'ਨੇਕੀ', 'ਪਰਉਪਕਾਰ', 'ਇਨਸਾਨੀਅਤ' ਤਾਂਈਂ 'ਸੀਮਤ' ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਪਰ ਇਹ, ਨੇਕੀਆਂ, ਉਤਮ-ਕਿਰਿਆ ਆਦਿ—'ਧਰਮ' ਦਾ ਇਕ 'ਪੱਖ' ਯਾ 'ਸਾਧਨ' ਹਨ-ਜੋ ਮਾਇਟਾ ਦੇ ਧਰਮ ਬੁਲਾਵੇ ਵਿਚ 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ—

"ਲੱਖ ਨੇਕੀਆਂ ਚੀਗਿਆਈਆ ਲਖ ਪੁੰਨਾ ਪਰਵਾਣੁ ॥.....
ਨਾਨਕ ਮਤੀ ਮਿਥਿਆ ਕਰਮੁ ਸਚਾ ਨੀਸਾਣੁ ॥ (ਪੰਨਾ-467)

"ਦੁਕ੍ਰਿਤ ਸੁਕ੍ਰਿਤ ਮੰਧੇ ਸੰਸਾਰੁ ਸਗਲਾਣਾ ॥
ਦੁਹਹੂੰ ਤੇ ਰਹਤ ਭਗਤੁ ਹੈ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਜਾਣਾ ॥" (ਪੰਨਾ-51)

"ਸਤੀਆ ਮਨਿ ਸੰਤੋਖੁ ਉਪਜੈ ਦੇਣੈ ਕੈ ਵੀਚਾਰਿ ॥
ਦੇ ਦੇ ਮੰਗਹਿ ਸਹਸਾ ਗੂਣਾ ਸੋਭ ਕਰੇ ਸੰਸਾਰੁ ॥" (ਪੰਨਾ-466)

"ਆਚਾਰੀ ਨਹੀ ਜੀਤਿਆ ਜਾਇ ॥
ਪਾਠ ਪੜੈ ਨਹੀ ਕੀਮਤਿ ਪਾਇ ॥" (ਪੰਨਾ-355)

"ਕਹਨ ਕਹਾਵਨ ਇਹੁ ਕੀਰਤਿ ਕਰਲਾ ॥
ਕਥਨ ਕਹਨ ਤੇ ਮੁਕਤਾ ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ॥" (ਪੰਨਾ-51)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ 'ਨੇਕ' ਕਰਮ ਆਦਿ, 'ਧਰਮ' ਦੇ ਕਰਤਬ ਹਨ, ਸਾਧਨ ਹਨ, ਪਰ ਮੰਜ਼ਿਲ ਨਹੀਂ !

ਪਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਜੀਵ ਦੀ 'ਮੰਜ਼ਿਲ' ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਣਾ ਹੈ।

ਇਸ ਆਤਮਿਕ 'ਮੰਜ਼ਿਲ' ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ,

1. ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ
2. ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ
3. ਸ਼ਬਦ-ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਕਮਾਈ

ਹੀ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਧਨ ਹਨ।

"ਭਾਉ ਭੋਜਨੁ ਸਤਿਗੁਰਿ ਤੁਠੈ ਪਾਏ ॥" (ਪੰਨਾ-115)

"ਹਰਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰ ਹੈ
ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸੇ ਰਾਮ ਰਾਜੇ ॥" (ਪੰਨਾ-449)

"ਸਭੇ ਵੰਡਿ ਵੰਡਿ ਦਿਤੀਓਨੁ
ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਕਰਿ ਸਚੁ ਪਿਆਰਾ ॥" (ਵਾ: ਭਾ: ਗੁ: 26/22)

"ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਭਾਉ ਨਹੀ ਊਪਜੈ
ਭਾਵ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਹੋਇ ਤੇਰੀ ॥" (ਪੰਨਾ-694)

"ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਹੋਵੈ ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ॥
ਜਿਉ ਜਿਉ ਓਹੁ ਵਧਾਈਐ ਤਿਉ ਤਿਉ ਹਰਿ ਸਿਉ ਰੰਗੁ ॥"
(ਪੰਨਾ-71)

"ਸਬਦ ਸੇਤੀ ਮਨੁ ਮਿਲਿਆ ਸਚੈ ਲਾਇਆ ਭਾਉ ॥"
(ਪੰਨਾ-920)

" ਜਿਸਨੋ ਪ੍ਰੇਮ ਮੰਨਿ ਵਸਾਏ ॥ ਸਾਚੈ ਸਬਦਿ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਏ ॥"

(ਪੰਨਾ-1016)

"ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਸਲਾਹੀਐ ਅੰਤਰਿ ਪ੍ਰੇਮ ਪਿਆਰੁ ॥"

(ਪੰਨਾ-1286)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਮੁਖੀ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ—

1. 'ਜੀਵ' ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਖੁਲਦਾ ਹੈ।
2. ਆਤਮਿਕ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਾਲ-ਕੂੜੀ 'ਮਾਇਆ' ਅਤੇ ਉ ਦੇ ਅਉਗਣਾਂ ਦੇ ਭੇਦਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਈਦਾ ਹੈ।
3. 'ਮਾਇਕੀ' ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਦੇ ਹਨੇਰ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ, 'ਜੀਵ' ਦਾ ਇਲਾਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
4. ਹਉਮੈ ਵੇੜੀ—

   'ਮੈ-ਮੇਰੀ' ਦੀ ਭਾਵਨਾ 'ਛੁਟ' ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੀਵ
   'ਤੂੰ ਤੇਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ।'
5. ਸਾਰੀਆਂ ਇਲਾਹੀ ਦਾਤਾਂ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਆਤਮਿਕ ਗੁਣ, ਜਿਹਾ ਕਿ—ਪ੍ਰੀਤ, ਪ੍ਰੇਮ, ਪਿਆਰ, ਰਸ, ਚਾਉ, ਅੰਨਦ, ਖੇੜਾ, ਸਹਜ, ਸਤ, ਸੰਤੋਖ, ਦਇਆ, ਧਰਿਜ, ਖਿਮਾ, ਸੇਵਾ, ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਆਦਿ, ਜੀਵ ਦੇ ਮਨ, ਤਨ, ਚਿਤ, ਬੁੱਧੀ, ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਜੇ ਹੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।
6. ਆਤਮ-ਪ੍ਰਾਇਣ ਹੋਕੇ, ਜੀਵ, 'ਪਰਉਪਕਾਰ' ਦੇ ਉਮਾਹ ਵਿਚ 'ਬੈ-ਖਰੀਦ ਗੋਲਾ' ਬਣ ਕੇ, 'ਆਪ ਗਵਾਇ ਸੇਵਾ ਕਰੇ' ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ।
7. ਇਸ ਤ੍ਹਰਾਂ 'ਜੀਵ', 'ਕਰਮ-ਬੱਧ' ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਜਮਾਂ ਦੇ ਵਸ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ ਅਤੇ ਆਵਾਗਉਣ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
8. ਅਪਣੇ 'ਨਾਲ ਲਿਖੇ' ਹੁਕਮੁ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਵਿਚ 'ਸੁਰ' ਹੋਕੇ ਇਲਾਹੀ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ।
9. 'ਜੀਵ' ਸੁਚੇਤ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੇ 'ਨਾਲ ਲਿਖੇ', ਅੰਤ੍ਰਿਵਿ

ਆਤਮਿਕ 'ਧਰਮੁ' ਨੂੰ ਸਹਜੇ ਹੀ ਕਮਾਉਂਦਾ ਹੈ।

10. ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੀਵ ਦਾ—ਲੋਕ ਸੁਖੀ, ਪ੍ਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

"ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਮਹਾ ਆਨੰਦ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਸਭਿ ਦੁਖ ਭੰਜ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਸਰਧਾ ਪੂਰੀ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਕਬਹਿ ਨ ਝੂਰੀ ॥1 ॥
ਅੰਤਰਿ ਰਾਮ ਰਾਇ ਪ੍ਰਗਟੇ ਆਇ ॥
ਗੁਰ ਪੂਰੈ ਦਓ ਰੰਗ ਲਾਇ ॥1॥ ਰਹਾਉ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਸਰਬ ਕੋ ਰਾਜਾ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਕਾਜਾ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਰੰਗਿ ਗੁਲਾਲ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਸਦਾ ਨਿਹਾਲ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਸਦ ਧਨਵੰਤਾ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਸਦ ਨਿਭਰੰਤਾ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਸਭਿ ਰੰਗ ਮਾਣੇ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਚੂਕੀ ਕਾਣੇ ॥3॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਸਹਜ ਘਰ ਪਾਇਆ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਸੁੰਨਿ ਸਮਾਇਆ ॥
ਚੀਤਿ ਆਵੈ ਤਾਂ ਕੀਰਤਨੁ ਕਰਤਾ ॥
ਮਨੁ ਮਾਨਿਆ ਨਾਨਕ ਭਗਵੰਤਾ ॥5॥ (ਪੰਨਾ-1141)

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਜਦ ਸਾਡਾ ਮਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ 'ਭੁੱਲ ਕੇ' 'ਬੇਮੁਖ' ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਅਸੀਂ—

1. ਮਾਇਕੀ 'ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ' ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਾਂ।
2. ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਦੇ 'ਹਨੇਰ' ਵਿਚ 'ਠੋਕਰਾਂ' ਖਾਂਦੇ ਤੇ ਦੁਖ ਕਲੇਸ਼ ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ।
3. 'ਹਉਮੈ' ਦੇ ਅਧੀਨ, 'ਮੈ-ਮੇਰੀ' ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

4. 'ਹਉਮੈ' ਵਿਚ 'ਪੰਜਾਂ' ਦੇ ਵਸ ਪੈ ਕੇ ਨੀਵੇਂ ਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ।
5. ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਕੇ, ਮਾਇਕੀ 'ਕੁਸੰਗਤ' ਦੇ ਅਸਰ ਹੇਠ, ਨੀਵੇਂ ਖ਼ਿਆਲ ਗ਼ਲਤ ਨਿਸਚਿਆਂ ਨਾਲ, ਨੀਵੇਂ-ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ, ਮਨ ਮਲੀਨ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ।
6. 'ਦੂਜੇ ਭਾਉ' ਵਿਚ ਵਿਚਰਕੇ—ਈਰਖਾ ਦਵੈਤ, ਨਫ਼ਰਤ, ਵੈਰ, ਵਿਰੋਧ, ਲੜਾਈਆਂ, ਝਗੜੇ, ਦੁਖ, ਕਲੇਸ਼, ਸ਼ੱਕ, ਵਿਕਾਰ ਸਹੇੜਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ।

"ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ ॥" (ਪੰਨਾ-133)

7. ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੇ ਭਾਂਬੜਾਂ ਵਿਚ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਸੜਦੇ ਹਾਂ।
8. ਫ਼ਿਕਰ-ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ।
9. ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਅਟੁਟ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਜੰਮਦੇ-ਮਰਦੇ ਹਾਂ।
10. ਜਮਾਂ ਦੇ ਵੱਸ ਪੈਂਦੇ ਹਾਂ।
11. ਇਲਾਹੀ ਦਾਤਾਂ, ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਸਚਾਈ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ—

"ਸੋਈ ਮਲੀਨੁ ਦੀਨੁ ਦੀਨੁ ਹੀਨ ਜਿਸੁ ਪ੍ਰਭ ਬਿਸਰਾਨਾ ॥
ਕਰਨੈਹਾਰੁ ਨ ਬੂਝਈ ਆਪੁ ਗਨੈ ਬਿਗਾਨਾ ॥" (ਪੰਨਾ-813)

"ਸਭੇ ਦੁਖ ਸੰਤਾਪ ਜਾਂ ਤੁਧਹੁ ਭੁਲੀਐ ॥
ਜੇ ਕੀਚਨਿ ਲਖ ਉਪਾਵ ਤਾਂ ਕਹੀ ਨ ਘਲੀਐ ॥
ਜਿਸ ਨੋ ਵਿਸਰੈ ਨਾਉ ਸੁ ਨਿਰਧਨੁ ਕਾਂਢੀਐ ॥
ਜਿਸੁ ਖਸਮੁ ਨ ਆਵੈ ਚਿਤਿ ਤਿਸੁ ਜਮੁ ਡੰਡ ਦੇ ॥
ਜਿਸੁ ਖਸਮੁ ਨ ਆਵੀ ਚਿਤਿ ਰੋਗੀ ਸੇ ਗਣੇ ॥
ਜਿਸੁ ਖਸਮੁ ਚਿਤਿ ਸੁ ਖਰੋ ਅਹੰਕਾਰੀਆ ॥
ਸੋਈ ਦੁਹੇਲਾ ਜਗਿ ਜਿਨਿ ਨਾਉ ਵਿਸਾਰੀਆ ॥" (ਪੰਨਾ-964)

"ਨਾਨਕ ਨਾਇ ਵਿਸਾਰਿਐ ਸੁਖੁ ਕਿਨੇਹਾ ਹੋਇ ॥" (ਪੰਨਾ-320)

"ਹਰਿ ਸਾਜਨੁ ਪੁਰਖੁ ਵਿਸਾਰਿ ਕੈ ਲਗੀ ਮਾਇਆ ਧੋਹੁ ॥
ਦਯੁ ਵਿਸਾਰਿ ਵਿਗੁਚਣਾ ਪ੍ਰਭ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਕੋਇ ॥"

(ਪੰਨਾ–133)

"ਸਰਬ ਦੂਖ ਜਬ ਬਿਸਰਹਿ ਸੁਆਮੀ ॥
ਈਹਾ ਊਹਾ ਕਾਮਿ ਨ ਪ੍ਰਾਨੀ ॥" (ਪੰਨਾ–394)

"ਕਥੁਤਕ ਕੋਡ ਤਮਾਸਿਆਂ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਸੁ ਨਾਉ ॥
ਨਾਨਕ ਕੋੜੀ ਨਰਕ ਬਰਾਬਰੇ ਉਜੜੇ ਸੋਈ ਥਾਉ ॥" (ਪੰਨਾ–707)

"ਬਿਸਰੰਤ ਹਰਿ ਗੋਪਾਲਹ ਨਾਨਕ ਤੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਉਦਿਆਨ ਭਰਮਣਹ ॥"
(ਪੰਨਾ–707)

ਇਸ ਲੇਖ ਦੇ ਨਿਚੋੜ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮੁ'—ਚਿਆਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ, ਮਨੋਕਲਪਿਤ ਰਵਾਇਤਾਂ ਨਹੀਂ, ਸਿਆਣਪ ਨਹੀਂ, ਖ਼ਿਆਲੀ ਢਕੌਂਸਲੇ ਨਹੀਂ, ਵਲਵਲੇ ਨਹੀਂ, ਜੋਸ਼ ਨਹੀਂ, ਸੁੰਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ, ਇਹ ਤਾਂ—ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, ਗੁਪਤ ਹੈ, ਆਤਮਿਕ ਭਾਵਨਾ ਹੈ, ਆਤਮਿਕ ਸਵੈਪਨਾ ਹੈ, ਆਤਮਿਕ ਰੁਣ–ਝੁਣ ਹੈ, ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ–ਰੌਂ ਹੈ, ਜੀਵਨ ਰੌਂ ਦੀ ਰਵਾਨਗੀ ਹੈ, ਰਵਾਨਗੀ ਦੀ ਸਹਜ ਚਾਲ ਹੈ 'ਜੀਵਨ ਮਰਣਾ' ਹੈ, 'ਆਪ ਗਵਾਉਣ' ਹੈ, 'ਬੈ–ਖਰੀਦੇ' ਗੋਲਾ ਬਣਨਾ ਹੈ, ਇਲਾਹੀ ਚਾਕਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਆਉਣਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਿਮ ਖੇਲ ਹੈ, ਖੇਲ ਨਿਰਾਲੀ ਹੈ, ਸਹਜ ਖੇਲ ਹੈ, ਚੁਪ–ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ, ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਚਾਉ ਹੈ, ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਰੰਗ ਹੈ, ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਰਸ ਹੈ, ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਮਸਤੀ ਹੈ, 'ਹੁਕਮੁ' ਹੈ, 'ਸਬਦੁ' ਹੈ, ਨਾਮੁ ਹੈ।

ਇਸ ਲਈ, ਇਸ 'ਆਤਮਿਕ ਧਰਮ' ਵਿਚ—ਵਿਤਕਰਾ, ਵੈਰ–ਵਿਰੋਧ, ਈਰਖਾ, ਦਵੈਤ, ਨਫ਼ਰਤ, ਤਅੱਸੁਬ, ਟਾਕਰੇ, ਝਗੜੇ, ਲੜਾਈਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ!!!

ਧਾਰਮਿਕ ਜਾਂ ਆਤਮਿਕ 'ਭਾਵਨਾ' ਯਾ 'ਸ਼ਰਧਾ'—

ਪੜ੍ਹੀ–ਪੜ੍ਹਾਈ
ਸਮਝੀ ਸਮਝਾਈ
ਸਿਖੀ–ਸਿਖਾਈ
ਜਾਣੀ–ਜਣਾਈ
ਖੋਜੀ
ਖਰੀਦੀ
ਮੰਗੀ, ਯਾ
ਦਿਤੀ

ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਇਹ 'ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨੀ', ਸਿਰਫ—

ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ਦੁਆਰਾ

ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ

ਬਖਸ਼ੇ ਹੋਏ

ਗੁਰਮੁਖ ਪਿਆਰਿਆਂ

ਸੰਤਾਂ

ਮਹਾਪੁਰਸ਼ਾਂ

ਦੀ ਸੰਗਤਾ ਵਿਚ, 'ਲਾਗ' ਯਾ 'ਛੋਹ' ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

"ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਬਿਨਾ ਭਾਉ ਨਹੀਂ ਊਪਜੈ
ਭਾਵ ਬਿਨੁ ਭਗਤਿ ਨ ਹੋਇ ਤੇਰੀ ॥" (ਪੰਨਾ-694)

"ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਹੋਵੈ ਸਾਧੂ ਸੰਗੁ ॥
ਜਿਉ ਜਿਉ ਓਹੁ ਵਧਾਈਐ ਤਿਉ ਤਿਉ ਹਰਿ ਸਿਉ ਰੰਗੁ ॥"
(ਪੰਨਾ-71)

"ਪਿਰਮ ਪਿਆਲਾ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਪਾਰਸੁ ਪਰਸੈ ॥"
(ਵਾ: ਭਾ: ਗੁ: 39/12)

(ਚਲਦਾ...........)